

УДК 630.907.1

**РОЛЬ ОХОРОНЮВАНИХ ПРИРОДНИХ ТЕРИТОРІЙ У ЗБЕРЕЖЕННІ БІОРІЗНОМАНІТ-
ТЯ:** Матеріали наукової конференції, присвяченої 75-річчю Канівського природного заповідника (Канів, 8–10 вересня 1998 р.). — Канів, 1998. — 319 с.

У збірнику матеріалів конференції публікуються роботи, присвячені вивченню та охороні біорізноманіття у заповідниках і на інших охоронюваних природних територіях України, Росії, Білорусі та Молдови.

Редакційна колегія:

М.В. Гончаров, к.б.н. В.М. Грищенко (заст. головного редактора), проф. д.б.н. В.А. Соломаха, к.б.н. М.Г. Чорний (головний редактор), к.б.н. В.Л. Шевчик

Над збірником працювали:

комп'ютерний набір — М.В. Гончаров
верстка — В.М. Грищенко, Є.Д. Яблоновська-Грищенко
емблема заповідника — Є.Д. Яблоновська-Грищенко

Затверджено до друку рішенням науково-технічної ради
Канівського природного заповідника
(протокол № 3 від 1.07.1998 р.)

ROLE OF PROTECTED AREAS IN SAVING BIODIVERSITY

ISBN 966-74-59-13

заповіднику зустрічається рідко, виявлений в грабовій діброві на ґрунті (Соломахіна, 1979; Пруденко, Соломахіна, 1993).

Родина *Phalaceae* — Фалюсові

6. *Mutinus caninus* Fr. — Мутин собачий. Єдиний представник роду в складі мікобіоти України. Статус: III категорія. Сапротроф. Вид продукує ферменти (оксидоредуктази) (Красная книга СССР, 1985; Червона книга України, 1996). В заповіднику зустрічається щорічно, у вологих місцях грабової діброви на ґрунті або гниючій деревині, звичайно групами з 3–5 (зрідка більше) плодових тіл (Соломахіна, 1976; Пруденко, Соломахіна, 1993).

Родина *Bolbitiaceae* — Болбітєві

7. *Galeropsis desertorum* Vel. et Dvor. — Галеропсис пустельний. Ксеромеридіональний вид з диз'юнктивним ареалом. Єдиний представник роду в складі мікобіоти України. Статус: I категорія. Гумусовий сапротроф. Неїстівний (Червона книга України, 1996). Відмічений для заповідника в 1997 р. в грабовій діброві на ґрунті.

Родина *Amanitaceae* — Аманітові

8. *Amanita solitaria* (Bull.: Fr.) Mér. — Мухомор щетинистий. Вид з диз'юнктивним ареалом. Продуцент біологічно-активних речовин. Статус: I категорія. Мікоризоутворювач. Неїстівний. (Красная книга СССР, 1985; Червона книга України, 1996). Вперше відмічений для заповідника Зеровою М.Я. в 1959 р. в широколистяному лісі на ґрунті (Зерова, 1959).

ЛІТЕРАТУРА

Зерова М.Я. Нові та маловідомі види агарикових грибів в УРСР. // Укр. ботан. журнал. 1959. Т. 16. № 2. С. 75-82.

Зерова М.Я., Яценко М.П. *Morchella crassipes* (Vent.: Fr.) Pers.: Fr. у флорі грибів України // Укр. ботан. журнал. 1974. Т. 31. № 6. С. 762-764.

Красная книга СССР. М.: Лесн. пром-ть, 1985. Т. 2. С. 408-422.

Пруденко М.М., Соломахіна В.М. Рідкісні види грибів Канівського заповідника // Підсумки 70-річної діяльн. Канівського заповідн. та перспективи розвитку заповідної справи в Україні: Тези конф. Канів, 1993. С. 62.

Сміцька М.Ф. Флора грибів України. Оперкулярні дискосміцети. К.: Наукова думка, 1980. С. 192.

Соломахіна В.М. К мікофлорі *Hydnaceae* Канівського державного заповідника // Матер. I конфер. по спор. раст. України. К.: Наукова думка, 1971. С. 228-229.

Соломахіна В.М. До флори гастероміцетів Канівського заповідника // Вісник Київ. ун-ту. Сер. біол. 1976. 18. С. 89-92.

Соломахіна В.М. Значення заповідників в сохрненні і изученні грибів // Эколог. особенности низших растений Сов. Прибалтики. Вильнюс, 1977а. С. 230-231.

Соломахіна В.М. Особенности развития отдельных групп грибов в связи с экологическими условиями // Изучение грибов в биоценозах: Тез. докл. симпозиума. Л.: Наука, 1977б. С. 112-113.

Соломахіна В.М. Высшие базидиомицеты в заповедных резерватах (Киев. гос. ун-т) // Микология и фитопатология. 1978. Т. 12. № 6. С. 453.

Соломахіна В.М. Клаварієві гриби (*Clavariaceae*) биоценозів Канівського заповідника // Вісник Київ. ун-ту. Сер. біол. 1979. Вип. 21. С. 84-85.

Соломахіна В.М. Афиллофоральные грибы Каневского заповедника // VII конфер. по спор. раст. Ср. Азии и Казахстана: Тез. докл. Алма-Ата, 1984. С. 61-62.

Соломахіна В.М. Охорона мікобіоти в заповідниках // Охорона генофонду рослин в Україні. Донецьк, 1994. С. 61-62.

Соломахіна В.М., Волкова Т.Ф. К биологии трутовика разветвленного *Polypillus umbellatus* (Pers. ex Fr.) Boud. et Sing. // Микология и фитопатология. 1979. 4. С. 373-375.

Соломахіна В.М., Клоченко П.Д. Дереворазрушающие базидиомицеты граба обыкновенного (*Carpinus betulus* L.) лесов Каневского заповедника // Пробл. общ. и молекул. биологии. 1982. Вып. 1. С. 102-106.

Соломахіна В.М., Сміцька М.Ф., Морочковська Г.С. Оперкулярні дискосміцети Канівського заповідника // Укр. ботан. журнал. 1982. Т. 39. № 5. С. 59-62.

Червона книга України. II. Рослинний світ. К.: Укр. енциклопедія, 1996. С. 530-572.

ОСОБЕННОСТИ СЕЗОННОЙ ДИНАМИКИ ПЛОДОНОШЕНИЯ МАКРОМИЦЕТОВ НА ЮЖНОМ БЕРЕГУ КРЫМА

И.С. Саркина

Никитский ботанический сад

Одной из черт, определяющих средиземноморский характер растительности Южнобережья, является непрерывный ход вегетации. Известный исследователь Крыма С.С. Станков так писал об этом: "Та характерная черта, которая присуща Средиземноморью, где за последними цветами осени идут без перерыва весенние цветы, вполне приложима и к Южному берегу... Мы же добавим, что Южный берег Крыма — место, единственное в нашей стране, где можно наблюдать одновременное цветение подснежников и плодоношение макромицетов" (Станков, 1926). Исследо-

ванию средиземноморского, субтропического характера растительных сообществ Южнобережья посвящено достаточно большое число работ известных ботаников, но все они в качестве объекта рассматривают высшие растения. Мы приняли попытку подобного анализа микрофлоры, а именно флоры макромицетов, представляющей собой гетеротрофный блок растительности. Рассматриваемый нами аспект — характер вегетации. В фитоценологии под вегетацией следует понимать ассимиляционную деятельность зеленых органов автотрофных растений, их отрастание и

Плодоношение некоторых наиболее распространенных видов макромицетов на Южном берегу Крыма в холодный период года

Вид	Год, месяц								
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	
<i>Armillaria mellea</i> (Fr.) Kumm.			XII	XI			XI, II		
<i>Cantharellus lutescens</i> Fr.ex Pers.	XII						XI, XII		
<i>Clitocybe inversa</i> (Fr.) Quel.			XII			XII		XI	
<i>Cortinarius collinitus</i> (Fr.) Fr. s. Rick., J. Lange	XII							XI	
<i>Flammulina velutipes</i> (Curt. ex Fr.) Karst.			XII		I	XII			
<i>Gomphidius rutilus</i> (Fr.) Lund.	XI, XII		XI, XII				XI	XI	
<i>Hebeloma crustuliniforme</i> (St. Amans) Quel. s. auct. non Rick			XII					XI, XII	
<i>Hydnum repandum</i> Fr.	XII						XI, XII		
<i>Hygrophorus eburneus</i> (Fr.) Fr. s Cke, Bres.	XII						XI		
<i>H. olivaceo-albus</i> (Fr.ex Fr.) Fr. s. Fr., Cke., Kohn. et Romagn. non al.	XI, XII							XII XII	
<i>Lactarius deliciosus</i> (Fr. ex Fr.) S. F. Gray S. Neuh.	XI, XII					XI, XII	XI, XII	XI	
<i>Lepiota clypeolaria</i> (Fr.) Kumm.			XI, XII					XI, XII	
<i>Lepista nuda</i> (Fr.) Cke			IV, XII		I		XI	I,XI, XII	
<i>Melanoleuca melaleuca</i> (Fr.) Murr.			XII			XII		XI, XII	
<i>Tricholoma terreum</i> (Fr.) Kumm.	XII		XII		I	II,III, IV	XII	XI, XII	
<i>Suillus granulatus</i> L. ex Fr.	XI, XII		XI				XII	XI	

формирование, видимое невооруженным глазом. У гетеротрофов и паразитов вегетация охватывает период образования и функционирования надземных побеговых органов (голубев, 1983). В данном контексте можно провести аналогию между вегетацией и плодоношением макромицетов, хотя плодовое тело, или базидиома, является особым образованием дикариотического мицелия, служащим для размножения и не имеющим ничего общего с побегом морфологически, анатомически и функционально. Поэтому мы будем использовать выражение “образование плодовых тел (базидиом)” или “плодоношение”.

Исследования макромицетов начаты нами в 1980 г., с 1990 г. осуществляются планомерные фенологические наблюдения. Базой является заповедник “Мыс Мартьян”, занимающий площадь 120 га (территория суши) и являющийся одним из немногих сохранившихся участков реликтового можжевельно-дубового леса. Нас интересовала также вся зона средиземноморской растительности, то есть нижний пояс растительности Южного берега Крыма. Исследования проводились методом стационарных и маршрутных наблюдений (Васильева, 1959). В годы без погодных аномалий на территории заповедника отмечаются два

максимума плодоношения макромицетов: летний и осенне-зимний. Летний, как правило, приходится на вторую половину июня — первую половину июля, продолжительность его невелика — в среднем две недели. Второй максимум более продолжителен — от одного до двух (и более) месяцев — и может состоять из нескольких волн различной продолжительности и интенсивности со сменой доминантов. Промежуток между этими двумя максимумами можно назвать периодом покоя, по аналогии с таковым у высших растений можжевельных сообществ (Голубев, Голубева, 1980). По срокам образования плодовых тел мы разделили макромицеты на 6 групп: весенне-летние — 11 видов (7,3 %), летние — 14 (9,3 %), летне-осенние — 29 (19,3 %), осенние — 52 (34,7 %), осенне-зимние — 33 (22,0 %) и полисезонные — 11 (7,3 %). Остановимся подробнее на группе осенне-зимних видов — на территории заповедника их 33, а на Южном берегу Крыма известно в настоящее время 40 (включая несколько видов, также образующих плодовые тела в осенне-зимнее время, но произрастающих в нижней части среднего пояса растительности). Необходимо отметить, что сроки плодоношения не являются строго фиксированными. Сезонные группы отра-

жають тенденцію того или иного вида образовувати базидіоми в определенное время года. Так для осенне-зимних видів свойственно утворення плодових тіл в холодний період року (таблиця). Якщо знову звернутися до вищих рослин, то у них “дуже виразливо індують сприятливі рослинні умови види з пізньосенним, осінньо-зимнім і навіть осінньо-весняним цвітінням... Вони маркують субтропічні риси клімату Южного узбережжя” (Голубев, 1996). Види осінньо-зимньої групи частіше всього приступають до утворення плодових тіл пізньої осені і, при сприятливих погодних умовах, продовжують плодоношення в грудні. Якщо ж гідротермічний режим осені і ранньої зими не сприяв проявленню біологічних можливостей виду, то висока ймовірність появи базидіом в січні, лютому і навіть березні, коли вид прагне реалізувати себе при перших же сприятливих погодних “вікнах”. Відокремлені полісезонні види, наприклад *Suillus granulatus*, також можуть утворювати плодові тіла в холодний період року.

Таким чином, субтропічні риси клімату Южного узбережжя обумовлюють практично

круглодобове утворення карпофоров макроміцетів, наявність літнього “періоду спокою” в їх плодоношенні, виділення групи видів, стійко утворюють плодові тіла в холодний період року. Це дозволяє, на наш погляд, говорити про прикладність деяких рис, визначають середземноморський характер рослинності Южного узбережжя, до макроміцетам.

ЛИТЕРАТУРА

- Васильєва Л.Н. Изучение макроскопических грибов (макромицетов) как компонентов растительных сообществ // Полевая геоботаника. М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1959. Т. 1. С. 378-398.
- Голубев В.Н. К методике изучения ритмики вегетации растительных сообществ // Бюл. Никит. ботан. сада. 1983. Вып. 52. С. 10-15.
- Голубев В.Н. Биологическая флора Крыма. Ялта: Госуд. Никит. ботан. сад, 1996. 88 с.
- Голубев В.Н., Голубева И.В. Особенности фенологического развития реликтового можжевельного леса на Южном берегу Крыма // Сезонная ритмика редких и исчезающих видов растений и животных: Тез. докл. на Всес. конф. 17-19 дек. 1980 г. М., 1980. С. 21-23.
- Станков С.С. Южный берег Крыма. Ботанические экскурсии // Нижний Новгород: Нижполиграф, 1926. 147 с.

ОСОБЛИВОСТІ МІКОБІОТИ КАНІВСЬКОГО ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА

В.М. Соломахіна, М.М. Пруденко

Київський університет ім. Тараса Шевченка, Канівський природний заповідник

Канівський природний заповідник розташований в Лісостеповій зоні України (район Середнього Придніпров'я). Його площа становить 2027 га. До складу заповідника входять нагірна частина на правому березі Дніпра, заплавні острови Круглик і Шелестів та Зміїні острови на Канівському водосховищі — останці лівобережної борової тераси (Чорний, 1997).

Мікобіота Канівського заповідника нараховує більше тисячі видів, відображена в ста публікаціях та в Літописах природи Канівського заповідника (1969—1997). Найповніше мікобіота заповідника відображена в роботах З.К. Гіжицької (1929), М.Я. Зерової (1950), З.Г. Лавітської (1947, 1949), І.О. Раєвської та К.М. Комарецької (1949), В.М. Соломахіної (1971а; 1971б; 1975; 1976а; 1976б; 1977; 1979а; 1979б; 1980; 1984), а також В.М. Соломахіної у співавторстві з П.Д. Клоченко (1981, 1982), М.М. Пруденко і Н.С. Кожушко (Соломахіна та ін., 1992, 1994; Соломахіна, Пруденко, 1997; Пруденко, Соломахіна, 1997) та з М.Ф. Сміцькою і Г.С. Морочковською (1982). Більш детально стан вивчення мікобіоти Канівського природного заповідника поданий у статті

М.М. Пруденко та В.М. Соломахіної (1996). Мікобіота Канівського заповідника найповніше представлена в порівнянні з мікобіотою інших заповідників України. Відповідно Український степовий — 348 видів, Карпатський — 270, Асканія-Нова — 258, Луганський — 214, Чорноморський — 172, Кримський — 140, у заповідниках “Медобори”, “Розточчя”, “Дунайські плавні”, Дніпровсько-Орельському, Поліському, “Мис Март'яні” — незначна кількість видів (Дудка та ін., 1993).

Систематичний спектр мікобіоти заповідника представлений 7 класами, 37 порядками, 286 родами. Найбільша кількість видів серед базидіоміцетів, аскоміцетів, дейтероміцетів. Хітридіомікотові, сапролегніомікотові та зигоміцети представлені незначною кількістю видів.

Екологічні групи грибів різноманітні — це ґрунтові, гумусові та підстилочні сапротрофи, ксилотрофи, симбіотрофи, копротрофи, мікотрофи, герботрофи, філотрофи.

Найповніше досліджені макроміцети — ґрунтові та надземні. Значна кількість фітопатогенних грибів (зокрема гриби порядків *Erysiphales*, *Uredinales*, *Sphaeropsidales*, *Peronosporales*).